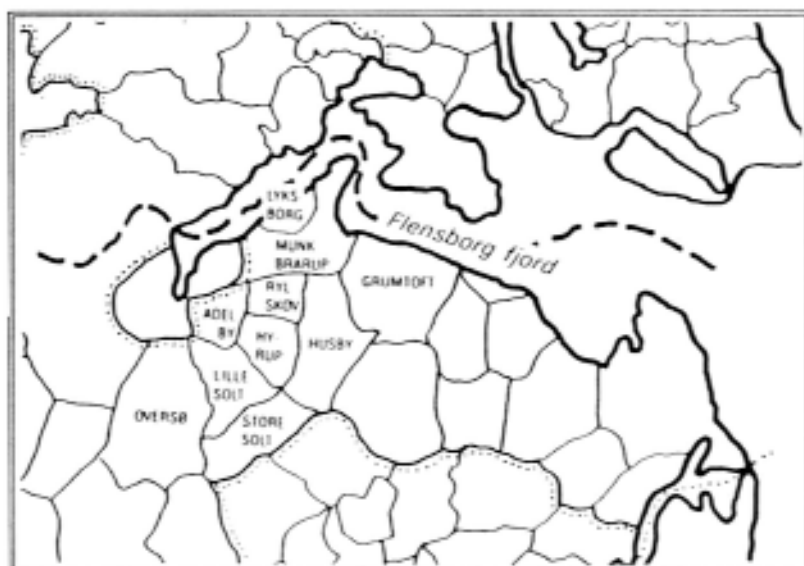

INSTITUT FOR DANSK DIALEKTFORSKNINGS PUBLIKATIONER
SERIE A. NR. 33

ORDBOG OVER DEN DANSKE DIALEKT I ANGEL

MED EN INDLEDNING OM DIALEKTENS UDTRYKSSYSTEM

Af
BENT JUL NIELSEN og MAGDA NYBERG

C. A. REITZELS FORLAG, KØBENHAVN
1995

Marie Bjerrum:

Angel-ordbogen

– en imponerende præstation

Ordbog over den danske Dialekt i Angel. Med en indledning om dialektens udtrykssystem. Af Bent Jul Nielsen og Magda Nyberg. C.A. Reitzels Forlag. København 1995.

Så kom den, Angel-ordbogen, udgivet af Institut for dansk Dialektforskning og Universitets-Jubilæets danske Samfund, og trykt med tilskud fra Statens humanistiske Forskningsråd. Den er et nyt og værdifuldt bidrag til studiet af danske dialekter ved at være en ordbog over, hvad der er bevaret af ordforrådet i angelbomålet, en nu for længst uddød dansk dialekt i Sydslesvig, ligesom Fjorde-ordbogen i sin tid samlede, hvad der var bevaret af ordforrådet i den sydslesvigske dialekt i Fjorde. Fjorde-ordbogen (*Ordbog over Fjoldemålet* 1-2, 1974) blev anmeldt i Sønderjyske Årbøger 1975, og mange af de smukke ord i denne anmeldelse kunne gentages her om Angel-ordbogen.

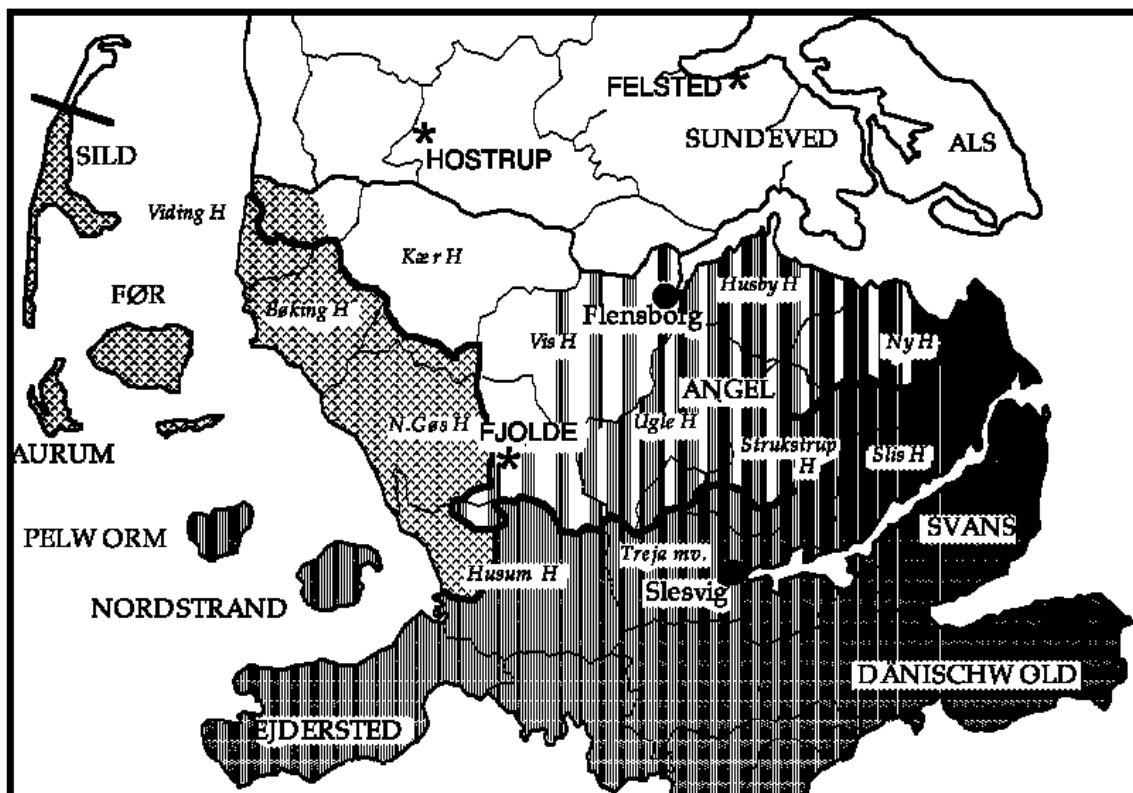
Angel-ordbogen bygger, som det fremgår af kortet på titelbladet (se modstående side), på dansk dialektalt ordstof fra den nordvestligste del af Angel op imod Flensborg, dvs. de sogne, hvor den danske dialekt i Angel længst holdt stand over for plattysk. Alle de meddelelser, som man i 1930'erne kunne optegne efter, var gamle mennesker, som hele deres liv havde haft plattysk som omgangssprog, men deres forældre havde været dansktalende, og det var forældrenes danske dialekt, som meddelerne kendte og kunne gengive. Af ældre kilder er den vigtigste Hagerups bog *Om det danske Sprog i Angel* (2. udg. 1867 ved K.J. Lyngby), men også et manuskript fra 1837 ff. af J.J. Kappel, som indeholder værdifuldt ordstof, er inddraget, således at materialet til ordbogen omfatter 100 års angelbomål (se i øvrigt om materialet og om optegnelserne fra 1930'erne i indledningen til ordbogen). Det er imponerende, så stort og varieret ordstoffet i Angel-ordbogen har kunnet blive under de omstændigheder.

Når man som sønderjyde og kendt med Sundeved-dialekten læser i Angel-ordbogen, slår det én, i hvor høj grad ordbetydninger og sproglige vendinger er identiske med ens egen dialekts, selv om der kan være forskelle i udtalen af ordene. Angel-dansk syd for Flensborg fjord ligner dialekterne nord for fjorden så meget, at det ikke ser ud til, at fjorden oprindelig har udgjort et dialektskel, men den har til gengæld tilsyneladende (i forbindelse med visse sociale og politiske forhold) standset plattyskens fremtrængen mod nord.

Angel-ordbogen er en tyk bog på i alt 602 sider. I så stor og vanskelig en tekst kan trykfejl ikke helt undgås, men der er forbavsende få, og ingen af dem er meningsforstyrrende. Bogen er skrevet i et ualmindeligt godt og klart sprog, som det er en fornøjelse at læse, og definitionerne af ordenes betydninger, som mange steder har været ret svære at formulere, er gode og præcise. Det samme gælder formuleringerne i de mange udførlige saglige beskrivelser, fx af høst, bagning, slagtning, vævning, kost (bryllup), tærskning, hørrens behandling og husets indretning, for nu bare at nævne nogle få af dem. Der er megen flid og omhu gemt i den tykke bog, og man må glæde sig over, at forfatterne har holdt ud og ikke givet op undervejs i det krævende og dermed også langvarige arbejde.

Efter indledningen om materialet til ordbogen (s. 6-10) følger (s. 11-53) en afhandling om lydsystemet i dialekten (med litteraturhenvisninger), et fint og grundigt arbejde af stor interesse for dialektforskere, som beskæftiger sig med lydsystemet i dialekter nord og syd for grænsen, og der er givet udblik til disse dialekter, fx Fjoldemålet i syd og Alsingermålet, Felstedmålet og Hostrupmålet i nord; bl.a. belyses accent og diftongforekomster i dette bredere perspektiv.

Derefter følger (s. 54-62) en indledning til ordbogen, hvor man får klar besked om, hvad man skal vide for at forstå ordbogsartiklerne til bunds, men man kan godt læse i ordbogen (s. 63-588) uden at have hele dette apparat i erindringen. Der er på disse over 500 sider sjove sætninger og udtryk og betydninger, som kan sige den almindelige læser meget, selv om han mangler faglige forudsætninger; de lydskrevne eksempler kan jo springes over, for de kræver viden om lydtegnenes betydning og er dermed mere for specialister i dialektologi. Af stor interesse for den almindelige, kulturhistorisk interesserede læser er de saglige beskrivelser, hvor der gives henvisninger til alle de ord i ordbogen, som har noget med det pågældende emne at gøre, fx med brød-

Sprogforholdene i Slesvig 1849. I de hvide områder var folkesproget rent dansk, i de mørke områder rent tysk, og ude langs vadehavet frisisk. I de sribede områder taltes både dansk og tysk, idet sværtningsgraden viser, hvilket sprog der dominerede. Kortet er udarbejdet på grundlag af det tilsvarende s. 60 i Niels Åge Nielsen: *De jyske dialekter* (1958). – Det danske sprog i Angel uddør snart efter, og siden er de danske dialekter fra Fjolde op til Flensborg gået tabt. Anders Bjerrum har i *Danske Folkemål* bd. XXXII s. 1-34 gjort rede for årsagerne til dette massive sydslesvigske sprogskitte i 1800-tallet.

bagning (under *bage*), med gammeldags storvask (under *to*), med dagens måltider (under *æde*), med uldens, hørrens og mælkens behandling (under *uld* og *hør* og *mælk*), med påklædning (under *karletøj* og *kvindfolkstøj*), for slet ikke at tale om fx de lange beskrivelser af bryllup og vævning (under *kost* og *væve*). Det er næsten ikke til at tro, at der har kunnet hentes så meget ud af det forholdsvis begrænsede ordbogsmateriale. – Og disse saglige beskrivelser er nemme at finde, for de er adskilt fra det øvrige i ordbogsartiklen ved et bredt mellemrum med en stiplede linje igennem.

De mange henvisninger i ordbogen viser, at forfatterne har haft et overordentlig godt overblik over materialet. Der er ikke blot henvisninger til synonymer (ord med samme eller lignende betydning), men også til sammensætninger med det pågældende ord som sidsteled, og alle sidsteled i sammensætninger er medtaget på alfabetisk plads, også

hvis de ikke er optegnet som enkeltord. Desuden er alle afledningsender, fx *-lig*, *-hed*, *-eri*, *-et*, *-sk* og mange flere, medtaget på alfabetisk plads med henvisning til alle de ord i ordbogen, hvori de forekommer, således at bogen rummer et meget nyttigt og fyldigt materiale for den, der vil studere ordsammensætning og ordaflledning. For sprogforskere er der meget at hente i Angel-ordbogen, også til en belysning af forholdet mellem dansk og plattysk.

Som fagmand vil man selvfølgelig også gerne, når man læser sådan en bog (og jeg har faktisk læst den fra ende til anden!), finde steder, hvor man har en anden opfattelse end forfatterne. Det er ikke mange, jeg har fundet, men lige et par eksempler, som sprogfolk så kan gruble over og diskutere. Under *blege* v er anført en betydning 'falme', men det er et andet ord, det, der betyder 'falme', nemlig *blekke* (i Feilbergs jyske ordbog og i Hostrup-ordbogen); i talemåden *mager knoge er bedre end tomt fad* er *knoge* nok 'ben' (kødben), ikke 'knogle' (i menneskelegemet); *hose sokker* under *hose* er en sammensætning *hosesokker* (ligesom *særkeærmer*), og det er *stille fredag* under *stille* også, for det er sammensætningen *stille|fredag* (om langfredag) med sidsteledstryk ligesom i Fjoldemålet; udtrykket *å (æ) jawn slæ-t* har ikke noget med et substantiv *slette* at gøre, men betyder 'på det jævne flade', idet det sidste ord er adjektivet *slet* i betydningen 'jævn, flad, glat'; det drejer sig måske om bestemt form af et adjektiv *jævnslet*.

Med hensyn til oversættelser af dialektale udtryk og definitioner er der et par enkelte steder, hvor jeg ud fra min dialektfornemmelse ville have formuleret dem lidt anderledes, men det er et vanskeligt problem at røre ved, fordi der skal tages hensyn til meddelernes opfattelse af ords og udtryks betydning og optegnernes forståelse heraf. Jeg vil dog nævne et af stederne: jeg tror ikke, at *den store nadver* om juleaftensnadveren (julemiddagen juleaften) har bibelske allusioner; *nadver* er det ganske almindelige ord for 'aftensmad', og aftensmåltidet juleaften var jo stort i sammenligning med hverdagsnadveren, som var dagens sidste måltid i bondesamfundet, hvor man spiste hovedmåltidet midt på dagen.

Det for sprogfolk mest interessante ord i Angel-ordbogen er måske adjektivet *nymers*, egentlig *nymæres*, et kosteligt gammelt ord, som oprindeligt betyder 'som er noget helt nyt og usædvanligt'; det kendes ifølge Feilbergs jyske ordbog kun fra tre gamle sønderjyske kilder, og at man i materialet til Angel-ordbogen i Kappels manuskript

skulle støde på dette sjældne ord er en overraskelse. Ordet fortjener en undersøgelse for sig, og det gør også en vending, der er anbragt under *Seen* vbs, nemlig Kappels *for e(h) Seen* ‘for det samme’; det er egentlig en ordforbindelse *for-des-ene* ‘for det alene’.

Af interesse for sprogfolk er det også, at ordforrådet, trods begrænsninger i omfang, er så stort og fremlagt så godt, at man ud fra ordbogen kunne skrive en grammatik over angelbomålet, evt. til sammenligning med den 17 siders grammatik over Fjoldemålet i Fjordeordbogen. – Og hvis ens interesse for angelbomål også gælder de gamle, danske stednavne i Angel, kan man finde alt om dem i *Sydslesvigs Stednavne* bind 7 I-II.

Den almindelige, sprogligt og kulturelt interesserede læser kan som afslutning på sin læsning i Angel-ordbogen ty til teksterne på angelbomål s. 589-602 med oversættelse til rigsmål. De er ikke geniale, men sprogligt giver de et godt indtryk af dialekten; og er man sønderjyde kan man måske godt læse dem i lydskrift på angelbomål, når man ud fra oversættelsen ved, hvad der står.